

Naslov originala:
2001: A SPACE ODYSSEY
Artur C. Clarke

Copyright © The Estate of Arthur C. Clarke
Copyright © 2021 ovog izdanja KONTRAST izdavaštvo

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Uredništvo:
Jelena Nidžović
Anja Marković

Prevod:
Jelena Nidžović

Lektura i korektura:
Kontrast izdavaštvo

Dizajn korica:
Sanja Polovina

Prelom:
Anica Lapčević

Štampa:
F.U.K. d.o.o.

Tiraž:
1000

Izdavač:
Kontrast, Beograd
Klaonička 2, Zemun
e-mail: jakkontrast@gmail.com
kontrastizdavastvo.com
facebook.com/KontrastIzdavastvo

ARTUR Č. KLARK

2001: ODISEJA U SVEMIRU

KONTRAST

Beograd, 2021.

Predgovor

Iza svakog sada živog čoveka stoji trideset duhova, jer je to odnos kojim mrtvi nadmašuju žive. Od osvita vremena, oko stotinu milijardi ljudi hodilo je planetom Zemljom.

Ovo je interesantna brojka, jer neobičnom slučajnošću postoji približno stotinu milijardi zvezda u našem lokalnom univerzumu, Mlečnom putu. Stoga, za svakog čoveka koji je ikada živeo u ovom univerzumu sija jedna zvezda.

Ali svaka od tih zvezda je sunce, često daleko sjajnije i veličanstvenije od male, obližnje zvezde koju zovemo Suncem. I oko mnogih – možda većine – tih udaljenih sunaca, kruže planete. Zato je gotovo sigurno da na nebu ima dovoljno prostora koji svakom primerku ljudske vrste, još od majmunolikog čoveka, može predstavljati njegov privatni raj – ili pakao – veličine sveta.

Nema načina da pretpostavimo koliko je tih potencijalnih rajeva i paklova sada naseljeno, i kojim stvorenjima; najbliži je smešten milion puta dalje od Marsa ili Venere, koji još uvek predstavljaju udaljene ciljeve sledeće generacije. Ali barijere daljine se ruše; jednog dana ćemo sresti sebi jednake, ili svoje gospodare među zvezdama.

Ljudi se sporo suočavaju sa ovom perspektivom; neki se još uvek nadaју da ona možda nikada neće postati stvarnost. Sve veći

broj se, međutim, pita: „Zašto se takvi susreti već nisu dogodili, s obzirom na to da ćemo i sami krenuti u svemir?”

I zaista – zašto nisu? Evo jednog mogućeg odgovora na to vrlo razumno pitanje. Ali imajte na umu da je ovo samo delo fikcije.

Istina će, kao i uvek, biti daleko čudnija.

Za Stenlija

**I DEO
ISKONSKA NOĆ**

1.

Put ka izumiranju

Suša je trajala sada već deset miliona godina, a vladavina strašnih guštera odavno se bila završila. Ovde, na Ekvatoru, na kontinentu koji će jednog dana biti poznat kao Afrika, bitka za postojanje dostigla je novi vrhunac žestine, a pobjednik još nije bio na vidiku. Na ovoj neplodnoj i isušenoj zemlji, samo sitna ili okretna ili svirepa bića mogla su se razviti, ili se uopšte i nadati opstanku.

Čovekoliki majmuni pustara nisu imali nijedno od tih svojstava i nisu napredovali. Zapravo, već su bili dobro odmakli na putu izumiranja. Njih pedesetak zauzelo je grupu pećina s pogledom na malu isušenu dolinu, ispresecanu lenjim potokom napajanim snegovima s planina dvesta milja severnije. U lošim vremenima, potok bi presahnuo, pa je pleme živelo u senci žeđi.

Uvek je bilo neuhranjeno, a sada je gladovalo. Kada se prvi slabašni sjaj zore uvukao u pećinu, Posmatrač Meseca je video da mu je otac umro prethodne noći. Nije znao da mu je Stari otac, jer je takav odnos izmicao njegovog razumevanju, ali dok je gledao iscrpljeno telo, osenio je mračnu uznemirenost koja je predstavljala preteču tuge.

Dve bebe su već cvilele za hranom, ali se primiriše kad Posmatrač Meseca zarezā. Jedna od majki, braneci novorođenče koje nije mogla dovoljno nahraniti, uzvratila mu je ljutitim re-žanjem; nedostajalo mu je snage čak i da je mlatne zbog njene smelosti.

Sad je bilo dovoljno svetlo da izađe. Posmatrač Meseca je podigao smežurani leš i povukao ga za sobom savijajući se ispod niskog luka pećine. Kad je izašao, bacio je telo preko ramena i stao uspravno, budući jedina životinja na čitavom svetu koja je to mogla da učini.

Među njegovom vrstom, Posmatrač Meseca bio je bezmalo džin. Bio je visok skoro metar i po i, iako neuhranjen, težio je preko sto kilograma. Njegovo dlakavo, mišićavo telo bilo je na pola puta između majmuna i čoveka, ali glava mu je već mnogo više nalikovala ljudskoj nego majmunskoj. Njegovo čelo bilo je nisko, očne duplje bile su naborane, ali je u svojim genima nepogrešivo nosio obećanje čovečanstva. Dok je posmatrao preteći svet pleistocena, u njegovom pogledu već je bilo nečeg iznad mogućnosti bilo kog majmuna. U tim mračnim, duboko usađenim očima ležao je osvit svesti – prvi nagoveštaj inteligencije koja još uvek nije mogla da se ispuni, i koja bi uskoro mogla biti ugašena zauvek.

Nije bilo ni traga opasnosti, pa je Posmatrač Meseca počeo da se spušta po gotovo vertikalnoj padini pred pećinom, tek neznatno ometen teretom koji je nosio. Ostatak plemena je, kao da su čekali na njegov znak, izronio iz svojih staništa niže niz stenu i pohrlio prema mutnim vodama potoka na jutarnje pojenje.

Posmatrač Meseca je pogledao preko doline da vidi ima li Drugih na vidiku, ali od njih nije bilo ni traga. Možda još nisu bili napustili svoje pećine, ili su se već kretali dalje niz padinu. Pošto ih nigde nije bilo, Posmatrač Meseca zaboravi na njih; nije bio u stanju da brine o više stvari istovremeno.

Prvo se morao rešiti Starog, što je predstavljalo problem koji je zahtevao nešto razmišljanja. Te sezone bilo je mnogo smrtnih

slučajeva – jedan od njih upravo u njegovoj pećini – i trebalo je samo da ostavi leš gde i mladunče prethodne noći mladog meseca da bi hijene završile ostalo.

Već su čekale tamo gde se mala dolina širila u savanu, gotovo kao da su znale da dolazi. Posmatrač Meseca je ostavio telo pod malim grmom – sve kosti su već bile nestale – i požurio nazad da se pridruži plemenu. Nikad više nije pomislio na oca.

Njegova dva sadruga, odrasli iz drugih pećina, i većina mladih, tragali su za hranom među isušanim kržljivim drvećem dalje niz dolinu, tražeći bobice, sočno korenje, lišće i zalutale male guštere ili glodare. U pećinama su ostale samo bebe i najslabiji starci; ako bi bilo viška nađene hrane, bili bi nahranjeni. Ako ne, hijenama bi se nedugo potom ponovo posrećilo.

Ali ovaj dan je bio dobar – iako Posmatrač Meseca nije mogao da uporedi jedno vreme sa drugim jer se nije zaista sećao prošlosti. Pronašao je košnicu u panju mrtvog drveta i uživao u najfinijoj poslastici za koju je njegova vrsta ikada mogli znati; dok je kasnog popodneva vraćao grupu kući, i dalje je povremeno lizao prste. Naravno da je zadobio priličan broj uboda, ali jedva da se obazirao na njih. Sada je bio najbliže zadovoljstvu što je verovatno ikada mogao biti jer, iako je još uvek bio gladan, zapravo nije bio slab od gladi. To je bilo najviše čemu je čovekoliki majmun ikada mogao težiti.

Njegovo zadovoljstvo je nestalo kad je stigao do potoka. Drugi su bili tamo. Bili su tamo svakog dana, ali to nije činilo sve manje dosadnim.

Bilo ih je tridesetak i nisu se mogli razlikovati od članova plemena Posmatrača Meseca. Kad su ga videli kako dolazi, počeli su da igraju, mlataraju rukama i vrište na svojoj strani potoka, a njegovi su odgovorili na to.

I to je bilo sve što se dogodilo. Iako su se čovekoliki majmuni često tukli i rvali, njihovi sporovi su retko ishodovali u ozbiljnim povredama. Pošto nisu imali kandže ili pseće zube, i budući

dobro zaštićeni dlakom, nisu mogli da nanesu mnogo štete jedni drugima. U svakom slučaju, imali su malo viška energije za tako neproduktivno ponašanje; režanje i preteće držanje bili su mnogo efikasniji načini za iskazivanje stavova.

Sukob je trajao oko pet minuta; tada je scena zamrla brzo koliko je i započela i svi su pili blatnjavu vodu. Čast je bila zadovoljena; svaka grupa je iskazala pravo na svoju teritoriju. Pošto je ovaj važan posao bio rešen, pleme se premestilo na svoju stranu potoka. Najbliža koliko-toliko prikladna ispaša bila je na više od milje od pećina, i morali su je deliti sa krdom velikih zveri nalik na antilope, koje su jedva podnosile njihovo prisustvo. Nisu ih mogli oterati, jer su na čelu bile naoružane pretećim bodežima – prirodnim oružjem koje čovekoliki majmuni nisu posedovali.

Stoga su Posmatrač Meseca i njegovi pratioci žvakali bobice, voće i lišće i borili se protiv muke gladi – dok se svuda oko njih, nadmećući se za istu mesnu hranu, nalazio potencijalni izvor više hrane nego što bi ikada mogli da pojedu. Pa ipak, hiljade tona sočnog mesa koje je lutalo savanom i žbunjem bilo je ne samo izvan njihovog dometa, već izvan njihove imaginacije. Polako su umirali od gladi usred obilja.

Pleme se sa poslednjim zracima sunca vratilo u svoju pećinu bez incidenata. Povređena ženka, koja je bila zaostala, gugutala je od zadovoljstva kad joj je Posmatrač Meseca pružio grančicu sa bobicama koju je poneo sa sobom i halapljivo prionula na nju. U pitanju je bilo malo hranljivih sastojaka, ali bi joj svejedno pomoglo da preživi dok rana koju joj je naneo leopard ne zaraste i ponovo bude u stanju da se prehrani samostalno.

Nad dolinom se dizao pun mesec, a hladni vetar duvao je sa dalekih planina. To veče biće vrlo hladno – ali hladnoća, poput gladi, nije predstavljala stvarnu brigu, već samo deo života.

Posmatrač Meseca tek što se bio promeškolio kad vrisci i urlici iz jedne od donjih pećina odjeknuše padinom, i nije bilo potrebno da čuje povremeno režanje leoparda da bi tačno znao šta se događa.

Tamo dole, u mraku, stari Bela Kosa i njegova porodica tukli su se i umirali, a misao na to da bi mogao biti od pomoći Posmatraču Meseca nije padala na pamet. Oštra logika preživljavanja isključivala je takve primisli, a sa obronka brda nije se moglo čuti negodovanje. Svaka pećina je bila tiha kako ne bi prizvala propast.

Pometnja beše utihnula, a Posmatrač Meseca je sad mogao čuti zvuk tela koje se vuče preko stena. To je trajalo svega nekoliko sekundi; potom je leopard bolje šćepao svoj plen. Nije bilo buke dok se tiho sklanjao, bez napora noseći žrtvu u čeljustima.

Dan-dva ovde neće biti još opasnosti, ali bi moglo biti i drugih neprijatelja preko, koji bi iskoristili ovo hladno Malo Sunce koje sija samo noću. Ukoliko bi upozorenje stiglo na vreme, manje grabljivice mogle bi se uplašiti povicima i vriskom. Posmatrač Meseca je ispuzao iz pećine, popeo se na veliku gromadu kraj ulaza i čučao tamo osmatrajući dolinu.

Od svih stvorenja koja su tada hodala Zemljom, čovekoliki majmuni su prvi nepokolebljivo pogledali Mesec. I, mada se toga nije mogao setiti, kao vrlo mlad, Posmatrač Meseca bi ponekad pružio ruku i pokušao da dodirne to sablasno lice koje se uzdizalo iznad brda.

Nikada mu nije pošlo za rukom, a sada je bio dovoljno star da shvati zašto. Za početak, razume se, mora pronaći dovoljno visoko drvo na koje bi se mogao popeti.

Ponekad je posmatrao dolinu, ponekad Mesec, ali uvek je osluškivao. Jednom ili dvaput je zadremao, ali spavao je ispunjen oprezom, pa bi ga uznemirio i najmanji zvuk. U zreloj dobi od dvadeset i pet godina, još uvek je bio u punoj snazi; ako se njegova sreća nastavi i izbegne nesreće, bolesti, predatore i izgladnjivanje, mogao bi poživeti još deset godina.

Noć je odmicala, hladna i bistra, bez dodatnih uzbuna, a Mesec se polako dizao usred ekvatorijalnih sazvežđa koja nijedno ljudsko oko nikada ne bi moglo videti. U pećinama su se, između

nestalnih snatrenja i strašljivog čekanja, rađale more generacija koje tek treba da dođu.

A onda jedna svetlosna tačka, blistavija od svake zvezde, dva puta lagano pređe preko neba, uspevši se do zenita, i stušti se ka istoku.

2.

Nova stena

Kasno te noći, Posmatrač Meseca se iznenada probudi. Umoran od dnevnih napora i nepogoda, spavao je mirnije nego obično, ali bi na oprezu čim u dolini nešto zastruga.

Sedeo je u smrdljivoj tami pećine, naprežući svoja čula u noć, i strah mu se polako uvukao u dušu. Nikada u životu – već dvostruko dužem nego što bi većina pripadnika njegove vrste mogla da očekuje – nije čuo ovakav zvuk. Velike mačke prikrale su se u tišini, a jedino što ih je odalo bilo je retko odronjavanje zemlje ili povremeno pucanje grančica. Ipak, ovo je bio postojan zvuk krcanja, koji je postajao sve glasniji. Činilo se da se neka ogromna zver kreće kroz noć, ne pokušavajući da se prikrije i ne obazirući se ni na koju prepreku. Posmatrač Meseca je jednom nesumnjivo čuo zvuk čupanja grma iz korena; slonovi i zveri činili su to prilično često, ali inače su se kretali nečujno kao mačke.

A onda je usledio zvuk koji Posmatrač Meseca nikako nije mogao da prepozna, jer se nikada ranije u istoriji sveta nije čuo. Bio je to zveket metala o kamen.

Posmatrač Meseca se suočio licem u lice sa Novom Stenom kada je sa prvim zracima jutra odveo pleme do potoka. Gotovo da

je zaboravio noćne strahote, jer se nakon početne buke ništa nije dogodilo, pa ovu neobičnu stvar nije dovodio u vezu sa opasnošću ili strahom. Uostalom, nije bilo ničeg uznemiravajućeg u vezi sa njom.

Bila je to pravougaona ploča, triput veća od njega, ali dovoljno uska da se obuhvati rukama, napravljena od nekog potpuno prozirnog materijala; zaista, nije bilo lako videti je, osim kada je izlazeće sunce zablistalo na njenim ivicama. Pošto Posmatrač Meseca nikada nije naišao na led, pa čak ni na kristalno čistu vodu, nije bilo prirodnih objekata sa kojima bi mogao uporediti ovo ukazanje. Svakako je bilo dosta privlačno, i premda je bio mudro oprezan u vezi sa većinom novih stvari, nije dugo oklevao pre nego što joj je pristupio. Kako se ništa nije dogodilo, ispružio je ruku i osetio hladnu, tvrdu površinu.

Nakon nekoliko minuta intenzivnog razmišljanja, došao je do briljantnog zaključka. To je, naravno, bila stena, i verovatno je izrasla tokom noći. Mnoge biljke su tako rasle – bele, kašaste stvari u obliku kamenčića, za koje se činilo da pupe u mraku. Tačno je da su bile male i oble, dok je ovo bilo veliko i oštih rubova; ali i pozniji i veći filozofi od Posmatrača Meseca bili bi spremni da previde jednako upečatljive izuzetke od svojih teorija.

Ovaj istinski izuzetan delić apstraktnog razmišljanja doveo je Posmatrača Meseca, nakon svega tri ili četiri minuta, do zaključka koji je odmah stavio na probu. Bele oble biljke nalik na kamenčiće bile su vrlo ukusne (mada ih je bilo nekoliko koje su stvarale teške bolesti); možda ovaj visoki...?

Nekoliko lizova i pokušaja grickanja brzo su ga razočarali. Nije bilo ničeg hranljivog; stoga je, kao razumni čovekoliki majmun, nastavio put ka reci i za vreme svakodnevne rutine vrištanja ka Drugima zaboravio na kristalni monolit.

Današnja hrana bila je veoma loša i pleme je moralo putovati nekoliko milja da bi uopšte pronašlo hranu. Tokom nemilosrdne vrućine, jedna od slabijih ženki srušila se oko podneva daleko od

bilo kog skloništa. Njeni saputnici okupili su se oko nje, cičeći i sažaljivo kukajući, ali ništa se nije mogao učiniti. Da su bili manje iscrpljeni, možda bi je nosili sa sobom, ali za takva dobra dela nije bilo viška energije. Morala je da bude ostavljena da se oporavi ili ne kako zna i ume.

Te večeri prošli su kraj tog mesta na putu kući; nisu se mogle videti kosti.

Sa poslednjim zracima sunca, zabrinuto tražeći rane lovce, brzo se napojiše na potoku i započеше uspon do svojih pećina. Još su bili na stotinu metara od Nove Stene kad se začu zvuk.

Jedva da se mogao čuti, ali ih je zaustavio namrtvo, pa su paralisani stajali na stazi, mlitavih čeljusti. Jednostavna, izluđujuće repetitivna vibracija pulsirala je iz kristala, i hipnotisala sve koji bi se našli pod njenom čini. Po prvi put – i poslednji, za tri miliona godina – zvuk bubnjanja razleže se Afrikom.

Bubnjanje je postajalo glasnije, izrazitije. A onda se čovekoliki majmuni pokrenuše, poput mesečara, prema izvoru tog neodoljivog zvuka. Ponekad bi se kretali sitnim plesnim koracima, dok je njihov krvotok odgovarao na ritmove koje će njihovi potomci proizvoditi tek negde u dalekoj budućnosti. Potpuno očarani, okupili su se oko monolita, zaboravljajući na svakodnevne nevolje, na opasnosti predstojećeg sumraka i glad u stomacima.

Bubnjanje je postajalo glasnije, noć tamnija. I dok su se senke izduživale, a svetlost odlivala s neba, kristal je počeo da se presijava.

Najpre je izgubio prozirnost i postao prožet bledom, mlečnom luminiscencijom. Zazorne, neuhvatljive prikaze kretale su se po njegovoj površini i njegovoj dubini. Spajale su se u šipke svetlosti i senke, a zatim formirale preplete, špicaste šare koje polagano počеше da se okreću.

Svetlosni točkovi okretali su se sve brže i brže, a zvuk bubnjeva ubrzavao se s njima. Već potpuno hipnotisani, čovekoliki majmuni mogli su samo da zure poluotvorenih vilica u ovaj zapanjujući prikaz pirotehnike. Istog časa zaboravili su na instinkte

svojih predaka i stečene pouke; nijedan od njih, u drugim okolnostima, ne bi bio tako daleko od svoje pećine tako kasno uveče, jer je okolno grmlje bilo puno ukočenih oblika i očiju koje pilje, jer su noćna stvorenja prekinula sve čekajući da vide šta će se potom dogoditi.

Svetlosni točkovi sada počеше da se spajaju, a žbice su se stapale u svetleće rešetke koje su se polako povlačile u daljinu, okrećući se oko svojih osa. Podelile su se u parove i tako izdeljeni skupovi linija počеше da osciliraju jedan preko drugog, polako menjajući uglove preseka. Fantastični, plutajući geometrijski obrasci treperili su i nestajali, dok su se užarene rešetke spajale i razdvajale; a majmuni su gledali poput začaranih zarobljenika blistavog kristala.

Nisu mogli ni da pretpostave da im je um istraživan, da su im tela mapirana, reakcije proučavane i potencijali procenjivani. Isprva je celo pleme ostalo napola zgrbljeno u nepomičnom skupu, kao da je skamenjeno. Tada se čovekoliki majmun najbliži ploči iznenada povratio.

Nije se pomerio iz svog stava, ali njegovo telo je izgubilo krutost transa i pokrenulo se, živahno poput marionete kojom upravljaju nevidljive žice. Glava se okretala tamo-amo; usta su se bezglasno otvarala i zatvarala; šake su se stiskale i otvarale. Zatim se sagnuo, otkinuo dugačku vlat trave i nespretnim prstima pokušao da je veže u čvor.

Činilo se kao da je posедnut, da se bori protiv nekog duha ili demona koji je preuzeo kontrolu nad njegovim telom. Pokušavao je da dođe do daha, a oči su mu bile ispunjene strahom dok je pokušavao da primora prste da čine pokrete složenije od bilo kojih koje su ikada ranije pokušali.

Uprkos svim njegovim naporima, uspeo je samo da pokida vlat. Kontrolišući uticaj prestade čim njeni komadići padoše na zemlju, i on se iznova zaustavi u nepomičnosti.

Još jedan čovekoliki majmun se pokrenu i prođe isti postupak. Bio je to mlađi, prilagodljiviji primerak; uspeo je u onome

u čemu je stariji zakazao. Na planeti Zemlji vezan je prvi grubi čvor.

Drugi su radili čudnije i besmislenije stvari. Neki su ispružili ruke i pokušali da dodirnu vrhove prstiju – prvo otvorenih očiju, a zatim sa jednim zatvorenim. Neki su bili primorani da zure u šare išpartane u kristalu, koje su postajale sve finije podeljene, sve dok se linije nisu stopile u mutno sivilo. I svi su čuli čiste, monotone zvuke različitih visina, koji su brzo potonuli ispod praga sluha.

Kada je došao red na Posmatrača Meseca, osećao je neznatan strah. Osećao je tupu ogorčenost dok su mu se mišići grčili, a udovi kretali po naredbama koje nisu bile u potpunosti njegove. Ne znajući zašto, sagnuo se i uzeo mali kamen. Kada se uspravio, video je da je u kristalnoj ploči nova slika.

Nestalo je mreža i pokretnih, razigranih oblika. Umesto njih nalazio se niz koncentričnih krugova koji su okruživali mali crni disk. Pokoravajući se nečujnim naredbama svog mozga, nespretno hitnu kamen s ramena. Promašio je metu za nekoliko stopa.

Pokušaj ponovo, začu se zapovest. Gledao je uokolo dok nije našao još jedan kamenčić. Ovoga puta udario je o ploču uz zvonki ton nalik na zvonjavu. Još uvek je bio daleko od mete, ali mu se ciljanje poboljšalo. Pri četvrtom pokušaju, svega nekoliko inča delilo ga je od centra. Osećaj neopisivog zadovoljstva, gotovo seksualnog u svom intenzitetu, preplavio mu je um. Tada se kontrola opusti; nije osetio poriv da učini ma šta drugo osim da stoji i čeka.

Jedan po jedan, svaki član plemena bio je nakratko posednut. Neki su uspeli da izvrše postavljene zadatke, ali većina ne, a svi su bili odgovarajuće nagrađeni spazmima zadovoljstva ili bola.

Sada je u velikoj ploči bilo samo jednoličnog, praznog sjaja, pa je nalikovala bloku svetlosti umetnutom u okolnu tamu. Kao probuđeni iz sna, majmuni odmahnuše glavama i krenuše stazom ka skloništu. Nisu se osvrtni, niti su bili zapitani nad neobičnom svetlošću koja ih je vodila ka njihovim staništima – i ka budućnosti nepoznatoj čak i zvezdama.

